

“Panislamizam”

Šemsudina Sarajlića

Dr. Zilhad KLJUČANIN

U okviru već etabliranih tematskih nizova u bošnjačkoj (pa i u južnoslavenskoj) poeziji s početka XX stoljeća – patriotski, ljubavni, pobožni – poezija Šemsudina Sarajlića imala je samo nešto drukčiju dijahronijsku protežnost. Naime, do 1913. godine Sarajlić će pisati i patriotsku, i ljubavnu, i pobožnu poeziju (u preplitanjima koji su karakteristični za poeziju s početka vijeka), a od 1913., tačnije od pjesme *Reče doći!*, pisat će isključivo poeziju pobožne intonacije. “S druge strane, on je gotovo prestao pisati poeziju i to što je napisao imalo je vjersko, islamsko obilježje.”²

Do te *panislamističke* faze, Sarajlić je po časopisima i listovima³ objavljivao pjesme jednostavne, kako bi rekao Tomaševski, *trodjelne*⁴ strukture. S druge strane, Sarajlićeve pjesme su u pravilu dužeg oblika, tipično *sarajlićevskog*, s (često nepotrebnim) gomilanjem *pobočnih motiva* koji prigušuju lirsku doživljajnost. Tipičan primjer su Sarajlićeve patriotsko-društvene pjesme, s jednim čudnim preplitanjem realističkih i romantičarskih elemenata, gdje je polazište uvijek realistično, a “poetska kritika društva romantičko-etička... Zbog toga je najčešći stilski i poetsko-psihološki oblik ove poezije kontrast, paradoks, kao oštro predočenje i suprotstavljanje ideje i stvarnosti, a opštu atmosferu ove poezije predstavlja tmina i mrak duha, emocija i ambijenta, sa osjećanjem tjeskobe i simbolima demonizma”⁵. Primjerice, pjesma *Na serdžadi*⁶ (koja nas može uvesti i u govor o preplitanju

društveno angažiranog i pobožnog), narativnom, trodjelnom strukturom, pjeva o momku koji sjedi “na serdžadi, / na livadi, / pod jabukom zelenom”, “piće pije, / pjesme vije, / srca derte razbija”, e zbog neuzvracene ljubavi; potom u naraciju ulazi drugi pokretač radnje, majka, koja ga pita za njegove jade; i, na kraju, sin ostaje na serdžadi, a majku boli “sin što joj je / na serdžadi pjan bio, / kad je na njoj / babo klanjo, na njoj sina – hranio...”

Sarajlićev kritički zasnov je vidno realističan, ali su njegova domišljanja romantičarska (stara majka, livada, žal za izgubljenom ljubavi), izvedena u ritmiziranom obliku, toliko bliskom populističkom osjećanju poetskog teksta da je pjesma *Na serdžadi* muzički komponirana i pjeva se kao narodna.

Drukčiji tip angažmana Sarajlić zasniva u pjesmi *Muslimu, bratu!*⁷. Pjesma je *budnica*, nastala nakon Prvoga svjetskoga rata, i prigodničarskim tonom se obraća Muslimanima, da, u još jednoj novoj povijesnoj epohi, budu na putu napretka, “na mejdan rada, sprema i volje, / nadbijaj slabost u sebi svaku, / i ko strukovnjak naprijed kroči”. U tom naumu “muslimu” će pomoći “podloga čvrsta / morala, vjere, ljudstva i snage”, a za njim će “stati islamska majka / od trista ljeta što bolno rida” i “braća i sestre toplom će dovom / pratiti tebe svijeta glasom”.

Ton budnice ima i pjesma *Sabah*⁸, ali posve drukčije intencije, pa i strukturne izvedbe. “Rod” se, naime, preko *medija*, glasa mujezina,

poziva na molitvu Bogu, jer "molitva bolja od sna je znaj", jer "sve Boga slavi! Ustani i ti, / moli Ga, slavi, narode moj!", jer "vjera daće ti spas"... Pored prenaplašenog prigodničkog, pa i didaktičkog patosa, *Sabah* nije bez poetsko-himničkog zanosu, posve primjerenog pobožnom pjevanju. Ujedno, ova pjesma otvara dvije mogućnosti očitovanja pobožnog u poeziji Šemsudina Sarajlića. Jedna se ogleda u pjesnikovom korišćenju medija preko kojih izražava najdublja religiozna osjećanja. I u pjesmi *Mujezinu*⁹ medij prijenosa božanskog je mujezin. Pozicija lirskog subjekta je, pritom, uvjetovana:

*Ja sam sad sužanj, u ćeliji samac,
Zaboravljen teško, prozor vrh duvara,
Kroza nj se vidi samo komad neba,*

Topola vita i b'jela munara – pa je mujezin, "jedini čovjek, kojeg moje oko / Vidjeti može", dobar i prigodan medij da se preko njega iskaže pjesnikovo, trenutno i opće, egzistencijalno stanje, ali i njegov odnos prema božanskom dobrahno podcrtan njegovom pjevajućom pozicijom.

Druga mogućnost iskaza pobožnog koju donosi pjesma *Sabah* nalazi se u njenom panteističkom zanosu. Takav profil pobožnog osjećanja nalazi se i u Sarajlićevoj pjesmi *Zavidim ti...*¹⁰. Dinamički pokretač u pjesmi je ljubav, u svim svojim stupnjevima realizacije, od konkretne ljubavi između dva ljudska bića, preko simbolizirane ljubavi Medžnuna i Lejle ili Jakuba prema sinu Jusufu, do sveopće ljubavi okrunjene u božanskom vrhunaravnom principu života i stvaranja koja uvjetuje da "provri Zemzem voda, / biser-suza nad suzama", da "prosjak Boga slavi / kada više ništa nema", "sunce zemlju ljubi, / lahor svijet prelijeće"...

Ljubav je motivski pokretač i u drugim Sarajlićevim pjesmama pobožnog karaktera. Pjesma *Snijeg pada...*¹¹ (inače, jedna od kraćih Sarajlićevih pjesama) na jednom prirodnom, zimskom, ambijentu, reminiscira, u sevdalij-skom tonu, vrijeme "dvoje dragih kad se milovaše, / jedno drugom selame šiljaše..." Sve, naravno, završava čežnjom i "selamima":

*Snijeg pada...
Srce mi ne zebe,
Toplo srce spominje se tebe,*

*Tobom živi, za tobom uzdiše,
Tebe zove, selame ti piše
"Po putniku i po namjerniku:
Selam ćeš mi mome sugjeniku!..."*

Veća pjesma (14 katrena), međutim, *Kako ti je na prvom konaku?*¹², skup je lirskih sentenci o djevojci koja je umrla, a koja se s pjesnikom "nekad gledala". Uvodni katreni su eksplikacija njihovog ljubavnog odnosa:

*Nit ko znade, da smo nekad se gledali,
Nit ko vidje, da smo u razgovor stali,
Nit ja pravo znadoh, milosnice, da li*

Za mnom su se tvoji uzdasi kidali; no, sa činom smrti sve zadobija viši smisao i usmjerenost je samo jednome cilju: molbom Bogu da preseljenā zadobije džennet. Moliocu, pjesniku, pritom je ostalo da se moli (skupa sa personaliziranim svekolikim okolišem):

*I ponoć te moli i zora rumena
I lahorak blagi – cijela vasiona...
Boga moli sve što diše tu u mraku,
Nek ti dženet dade na prvom konaku.*

A pozicija molioca-pjesnika je pozicija pokajnika, bez obzira na krivnju ili nevinost, svejedno: pokajanje je čin koji je primjeren prema svemu onostranom, koje se samo naslućuje u svojoj nedokučivoj zagonetnosti.

Inače, *pokajanje* je u našoj tzv. ispovijednoj lirici s početka XX stoljeća gotovo poprimilo jedan od oblikotvornih principa. ("Pokajali" su se bezmalo svi: Bašagić, Čatić, Đikić, Kurtagić, Sarajlić...) U književnoj znanosti već je ukazano na "prenebregavanje semantičke autonomnosti umjetničkog teksta"¹³, da se čin pokajanja, pojednostavljeno rečeno, ne može uzeti kao biografski čin autora, već kao jedna od poetskih funkcija koja dovodi do "razumijevanja estetskog ozbiljenja pjesme"¹⁴. Sarajlić je uopće izbjegao takvu mogućnost interpretiranja čina pokajanja. Naime, u pjesmi *Pokajanje*¹⁵ pozicija kazivača je (po Genetteovoj tipologiji pripovjedača) ekstradijegetska-heterodijegetska, tj. kazivač je izvan kazivanja, a kazuje samo o drugima. U pjesmi *Pokajanje* Sarajlić kazuje priču o čovjeku koji se, nakon smrti voljene žene, odao piću, hrleći u

propast, gdje gubi i kćer jedinicu. Nakon svega, u snu (u deliriju?) prikazuje mu se Sudnji dan, tipične slikovitosti koju gaji narodni duh: "na tri milje sunce palo, / a od žege cijelo ljudstvo u znoju se zagrcalo. / Il u znoju, il u grijehu..." Iz znoja (ili grijeha) izlazi aždaha, koja snivača progoni, "da ga proguta". Progonjeni sreće jednoga starca koji mu ne može pomoći, nego ga upućuje u "bašču, a u njojzi je tvoj hranitelj, tvoj amanet s onog svijeta / naći ćeš ga u prilici tvoje kćerke, tvog djeteta!..." Kćerka ga i spašava, jer – živi u zgradi koja se zove "Pokajanje", u kojoj "mi, dječica malodobna, tu živimo i učimo / i za oprost roditeljskih grieha Bogu se molimo". Aždaha je, ustvari, opet po narodnoj simbolici, oličenje grijeha, a dječija molitva za roditelje je islamskog ishodišta, potvrđena u hadiskoj tradiciji. Čin pokajanja se, naposljetku, iz medija sna prenosi u stvarnost i završava pokajnikovim padom na sedždu, molitvom Bogu.

Na narodnom vjerovanju je zasnovana i Sarajlićeva pjesma *Zemlja*¹⁶, koja u podnaslovu i signira takav zasnov: *Po narodnom vjerovanju*. To je poznato vjerovanje¹⁷ da je zemlja "četvori-na, ozgor ravna sva", da stoji na rogovima vola, vo na ribi, riba na moru...; a kad vo "jednom dlakom makne, zemljotres je tu", glavom, pak – smak je svijeta! Na toj *pobožnoj* osnovi Sarajlić će koncentrirati pregršt uspješnih stihova:

(...) *Megju rozim volujskimem stoji zemlja sva,...*

*Megju rozim volujskim je, sedam ih ima,
Sedam stupa naokolo svim nebesima. (...)
(...) A kad makne glavom, kažu dobri ljudi,
Zdrobiće se, ko igračke, sjajni svjetovi. – (...)
(...) Jer paleći sunca traci vječnog će ga tač,
Sunca, tek što zoru stvara u svemiru svu,
A koju mi vidimo u noćnom vedrilu
Kroz šupljike tvrdog neba, vječno što će ga
Sunce svojim ognjem spalit i rastopit ga. (...)*

Mada zasnovana na kur'anskoj postavci o Iblisu, populističkom vjerovanju bliska je i pjesma *Vražije prokletstvo*¹⁸. Sarajlić, naime, kur'ansku priču o Iblisu, koji se nije htio pokloniti čovjeku, više priča (u narativnoj formi) kroz vizuru narodne kâze nego što se drži kur'anskog izvorišta. Iblisov monolog završava njegovim

porazom, pojavom čovjeka, Adema:

(...) *Od kala i zemlje – stvoren Božjom moći*

Pojavi se Adem, otac sviju ljudi.

Potpuno pobožno ozračje nalazi se u nekoliko Sarajlićevih pjesama motivski različitih, ali fundamentalno ustrojenih na osjećanju predanosti Bogu. Pjesma *U ponoći*¹⁹, na primjer, ambijentalnog je karaktera, ali samo kao inicijativnog okružja u kojemu se može uspostaviti odnos prema Bogu. Stupnjevi toga odnosa se kreću od molbe ("otvori moju dušu na spoznaje / sviju ljepota..."), preko traženja oprosta od grijeha ("oprosti grieha ovoj s'jedoj glavi, / oprosti, Bože... griješio sam dosti!"), do slavljenja Svevišnjeg kao Svpokretača svega ("opažam samo da priroda cijela / slavi Allaha i Njemu se moli"). A prirodnu mogućnost slavljenja Boga, svakako, čine vjerski praznici. Sarajlić od vjerskih praznika tematizira ramazan, Bajram i Mevlud (kao blagdan rođenja Muhammeda, a.s.). "Preispitivanje smisla života pjesnik šire varira u pjesmi *U tišini ramazanske noći*²⁰, u kojoj on, naporedo sa saznanjem o svijetu u kome vladaju pakost, nesloga i izdajstvo, postavlja i pitanje moguće svrhe života kao uživanja slasti, bez činjenja dobrote, kao paćenja stareničkih grijeha..."²¹ Kraj pjesme je potpuno predanje (moguće poetski prejednostavno, ali vidljivo iskreno) Allahu, dž.š.:

(...) *Njemu srce, dušu žrtvujem za ljubav,
Njemu za dobrotu žrtvujem se sav;
Njega slavim vazda i danju i noću,
Od njeg' milost prosim, k'o sićušni mrav...*
(...)

U bajramskom prilogu *Muslimanske sloge*²² za 1910. godinu (koji je uredio Fadil Kurtagić), Sarajlić objavljuje pjesme *Vjerujem, Bajram ide* i *U kupeu*. "Pažnju privlači pjesma *Bajram ide*, koja pripada onim Sarajlićevim stihovima što, podražavajući uspješno ritam i intonaciju lirske narodne pjesme, unose ljupku razdraganost i vedrinu u svaku pjesničku temu, pa i u praznovanje najvećeg muslimanskog blagdana. Tako je Sarajliću Bajram prije svega prilika u kojoj će dvoje zaljubljenih izmijeniti darove i utvr-

diti svoju ljubav ('Ljubav će nam srca sastaviti / Pirovanje Bajram napraviti')... Ničeg religiozno uzvišenog, bez patetike vjerskog zanosa ili asocijacija na moralne norme svetačkog života; naprotiv, sve je podređeno radosti življenja i sreće koju će donijeti blagdan.²³ Pokušaj predavanja blagdanskog raspoloženju pjesnik čini i u pjesmi *Mevlud*, koju je, kako smo naveli, Sarajlić napisao u zatvoru 1935. godine. Pored žala o trenutnom, zatvorskom, položaju, probija se ushićenje prema mevludu, blagdanu koji slavi rođenje Božijeg Poslanika (a vijest o tome pjesnik dobija preko "topova što se najedanput glase / Mevlud je sutra..."). Ambijent slavljenja Mevluda donosi mir i pjesniku u hapsu, potom ushićenje:

(...) *A kad noć blaga obavi brežuljke
S munare svjetla trepere, ko luči;
Meni se čini da hafiza čujem
Ustajuć kako on 'dogdi' prouči.*

*I meni suza otkide se s oka,
Na noge skočih, usne mi se miču,
I gori duša, kao svjetlost živa,
Pred oči davni događaji niču... (...)*

Potpun zanos i slavljenje Muhammeda, a.s., Sarajlić će, međutim, ostvariti mnogo godina kasnije u svojoj poemi *Mevlud*. Već pred kraj života, 1958. godine, on će napisati svoj *Mevlud*. Ponudit će ga na verifikaciju i štampanje tadašnjem Vrhovnom starješinstvu Islamske zajednice, koje će ga odbiti iz formalnih razloga: dok su dotadašnji mevludi pisani jedanaestercem, Sarajlićev je pisan dvanaestercem (!). Od tada do danas, koliko je poznato, Sarajlićev *Mevlud* nije izvođen, a štampan je tek u đačkom listu *Zemzem*, 1986. godine²⁴. Više nije ni preštampan (što je za takvo štivo neuobičajeno; gotovo da nema *Mevluda* – od Bašagića do Kovačevića – koji nije doživio više izdanja), a zanimljivo je da se ne pojavljuje ni u najnovijim antologijskim mevludskim izborima²⁵.

U valorizaciji poetskog teksta Sarajlićevog *Mevluda* postoje dva oprečna mišljenja. Alija Nametak kaže: "Dobro su mi poznati svi naši *Mevludi*... pa mislim da je Čatićev pjesnički najbolji, a poslije njega po vrsnoći dolazi Sa-

rajlićev"²⁶. Aziz Kadribegović, međutim, misli suprotno: "U pjesničkom smislu ovaj Sarajlićev *Mevlud* nije neko značajnije ostvarenje... Mnogi (ako ne većina) stihovi predstavljaju samo rimovane kur'anske ili hadiske pouke i poruke"²⁷. No, i Nametak i Kadribegović se slažu da je ovaj *Mevlud* u strukturno-vjerskom pogledu značajan tekst: "mora se priznati da je svoju osnovnu namjeru i namjenu da upozna, obavijesti i pouči, te da kroz ta saznanja slavi u uznosi Allaha, dželle šanuhu, i Njegovog Poslanika, uglavnom solidno obavio..."²⁸ Nametak strukturnu pobožnost Sarajlićeva *Mevluda* smatra njegovom prednošću nad drugim mevludima: "Možda u njemu nema topline i zanosa kao u Bašagićevu, ali ima nešto pozitivno što inače nedostaje svim našim *Mevludima*, a to je što u njima nema uopće govora o islamu kao vjeri, o Muhammed-alejhisselamu kao učitelju vjere, o glavnim principima islama (o imanskim i islamskim šartovima), a to je sve Sarajlić opjevao vješto građenim stihovima..."²⁹ Sarajlićev *Mevlud* komponiran je u sljedećim poglavljima:

1. *Predgovor*
2. *Pristup* (18 stihova)
3. *Sve s Bismillom* (28 stihova)
4. *Historijat do rođenja* (74 stiha)
5. *Rođenje hazreti-Pajgamberovo* (30 + 8 stihova na arapskom)
6. *Pojave o rođenju Muhammeda, a.s.* (54 stiha)
7. *Život Muhammeda, a.s.* (104 stiha)
8. *Prenošenje Božijih zapovijedi* (107 stihova)
9. *Pejgamberov Miradž* (72 stiha)
10. *Naučavanje hadisom* (106 stihova)
11. *Završno* (50 stihova)

Prethodnom treba dodati kompozicijske dijelove: *Kasida* (između 7. i 8. poglavlja; 24 stiha + 32 stiha na arapskom), *Dova* (na kraju, na turskom), svako poglavlje počinje uzvikom "Mefari mevdžudat, râ salavat", a završava sa:

*Essalatu vesselamu alejke,
ja resulellah,
ja Habiballah,
ja Hajre Halkillah,
ja Nabijjallah,
ja Šerial muznibine indallah*

ja Halilallah

ja Rahmeten lil alemin; na kraju je kelimei-
šehadet i *Estagfirullahel-Azimelezi lâ ilahe illa
Huvel-Hajjul-Kajjum!*

Ukupno, mevlud ima 666 stihova na bosan-
skom jeziku i 32 stiha na arapskom.³⁰

Mada posjeduje mnoge elemente dram-
skoga teksta, Sarajlićev *Mevlud* fabulu ne kon-
struira izmjenom dramskih situacija, nego vrlo
jednostavnom naracijom, karakterističnom za
epski način kazivanja. Fabula je linearna i pri-
povijedanje se odvija po principu *onog što je
dalje bilo*. Sarajlićeva intencija je, vidljivo, bila
da u poetskom tekstu naznači historijat islama,
do rođenja Muhammeda, a.s., njegovo rođenje
i život (kao prekretnički trenutak islamske
povijesti), i povijest islama nakon Poslanika,
utemeljenu, opet, na hadiskoj tradiciji. Stoga je
pjesniku bitna tačnost historijskih činjenica, i
on ih obilato umeće u poetski tekst. Primjerice,
tačan datum Pejgamberova rođenja:

(...) *Godine petstotin' i sedamdesete
Dvanestog reibuil-evvela će dijete
Pejgamber se rodit (...)*

U tom linearno rasprostrtom historijskom
nizu, za Sarajlića je važna i *tačnost kur'anske
objave*, ma koliko ona sama bila "poetična":

(...) *Bog je prije ljudi meleće stvorio,
Od svijetlog nura, pa ih postavio
Da nadziru ljude, na svakom koraku
Da pišu što rade danju i u mraku. (...)*

No, lirizacija izraza je neophodna i pjesnik
je rabi u dijelovima koji bi bez *lirskog punktira-
nja* doista ostali suhe historijsko-vjerske činje-
nice. To su poglavlja o rođenju Muhammeda,
a.s., i Miradž. "U *Rođenju...*, Kaba sedždu čini,
Sundus melek slijeće na Zemlju, fascinira pojava
bijele ptice, zatim žed i šerbet... U trenutku ro-
đenja, zapravo jedan tren kasnije, Sarajlićev *Me-
vlud* pokazuje svu gustinu stilskih osobnosti:
slikovitost (*Amina, tek rođeno dijete, džennetske
hurije*), sonornost (*ljudski glas, hurije govore*),
emocionalnost (*opće majčino blaženstvo, žed*) i
konačno miris i svjetlost"³¹:

(...) *Dođe ptica bijela, sa krilom joj leđa*

Pritisnula nježno, porod je ne vrijeđa. (...)

(...) *A sad, pred rođenje, tek blaženstvo čuti,
Cvijećem su pred njom svud posuti puti.
Vidik joj se širi, svijet u svjetlu pliva
Ne zna više sa njom šta se sretno zbiva,
Vidi čuda mnoga: Sundus melek slijeće. (...)*

(...) *U sobi djevojke vidje povisoke,
Hurije su rajске, mile, crnooke,
Spominju Resulov dolazak, znamenje,
Čestitaju majci najbolje stvorenje. (...)*

Sve u svemu, *Mevlud* Šemsudina Sarajlića
nije djelo kojega bi se mogla odreći bošnjačka
mevludska tradicija. Kao što i dijahronija pobo-
žne bošnjačke poezije XX stoljeća ne bi smjela
biti bez *ulančavanja* Sarajlićevih pobožnih pje-
sama, poglavito, jer u piščevoj ostavštini ima još
mnogo pjesama takvoga profila.³² **m**

Bilješke

¹ Karanfilaga [Šemsudin Sarajlić]: *Reče doći*, "Biser", 1.VII 1913., II, 1, str. 4.

² Alija Pirić: *Mevlud Šemsudina Sarajlića*, u: Alija Pirić, *Stil i tekst*, "Bosanska riječ", Wuppertal/Tuzla, 2000., str. 83.

³ Šamsudin Sarajlić (1887.-1960.), poeziju je objavljivao u časopisima i listovima, nije doživio da mu se pjesme sabere u knjigu poezije.

⁴ "Tipična je trodjelna izgradnja lirskih pjesama u kojoj se u prvome dijelu iznosi tema, u drugome se ona razvija s pomoću pobožnih motiva ili se ističe s pomoću suprotstavljanja, a treći je, pak, dio neka vrsta emocionalnoga zaključka u obliku sentence ili usporedbe (*pointe*)" (Boris Tomaševski: *Teorija književnosti*, "Matica hrvatska", Zagreb, 1998., str. 79.)

⁵ Muhsin Rizvić: *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887.-1918.*, "El-Kalem", Sarajevo, 1990. (drugo izdanje), str. 332.

⁶ Karanfilaga [Šemsudin Sarajlić]: *Na serdžadi*, "Behar", VIII/1907-08., 23-24, str. 358-359.

⁷ Šemsuddin [Šemsudin Sarajlić]: *Muslimu, bratu!*, "Biser", III/1918., 13.-14., str. 195.; Ujedno, ovom pjesmom je "zakupruženo prisustvo Šemsudina Sarajlića u *Biseru*" (Ljubica Tomić-Kovač: *Poezija austrougarskog perioda*, "Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine", knj. 12, Sarajevo, 1991., str. 418.)

- ⁸ Šemsudin Sarajlić: *Sabah*, u: *Mekteb salnama za muslimansku 1325/26. [1907.]*. Uredio Mehmed Džemaludin Čaušević. "Islamska štamparija", Sarajevo, 1906., str. 4-5. arebica.
- ⁹ Šemsudin Sarajlić: *Mujezinu*, "Islamski glas", 27. XII 1935., str. 13.; Pjesma *Mujezinu* je nastala prilikom Sarajlićevog kratkotrajnog boravka u zatvoru 1935. godine, gdje je, kako kaže Sarajlić u bilješki u "Islamskom glasu", "ne imajući pametnijeg posla – kroz 19 dana kombinovao 'pjesme' i druge radnje" i, uz *Mujezinu*, objavio i pjesme: *Mevlud* i *Golub i baba*.
- ¹⁰ Karanfilaga [Šemsudin Sarajlić]: *Zavidim ti...*, "Gajret", III/1910., 12, str. 192.
- ¹¹ Karanfilaga [Šemsudin Sarajlić]: *Snijeg pada...*, "Gajret", IV/1911., 5, str. 73.
- ¹² Karanfilaga [Šemsudin Sarajlić]: *Kako ti je na prvom konaku?*, "Biser", II/1914., 17-18, str. 278-279.
- ¹³ Vedad Spahić: *Tekst, kontekst, interpretacija*, "Centar za kulturu i obrazovanje" & "Graficar", Tešanj-Tuzla, 1999., str. 109.
- ¹⁴ *Isto*, str. 109.
- ¹⁵ Šemsudin [Šemsudin Sarajlić]: *Pokajanje*, "Behar", VI/1905-06., 10, str. 151-152.
- ¹⁶ Šemsudin Sarajlić: *Zemlja, Po narodnom vjerovanju*, "Gajret", III/1910., 10, str. 161.
- ¹⁷ Ovo vjerovanje bilježi i Antun Hangi u djelu *Život i običaji muhamedanaca u Bosni i Hercegovini* ("Hrvatska dionička tiskara", Mostar, 1900.). Moguće je da je Hangijeva knjiga poslužila kao *supstancija sadržaja za formu sadržaja* Sarajlićevoj pjesmi *Zemlja*. Naime, na Hjemslevljevom pojmu znaka, naratolozi su ustvrdili da je intertekstualnost značajka svakog književnog teksta. Jedan tekst može, kao supstancija sadržaja, poslužiti drugome tekstu za njegovu formu sadržaja. Hangijev tekst, dakle, može poslužiti kao supstancija sadržaja za formu sadržaja kazanoj Sarajlićevoj pjesmi. Uzgred, Hangijev tekst o tom muslimanskom vjerovanju poslužio je kao supstancija sadržaja za pjesmu *Navod iz Hangija* autora ovoga teksta (vidi, Louis Hjemslev: *Prolegomena teoriji jezika*, "Grafički zavod Matice hrvatske", Zagreb, 1980.; i Gajo Peleš: *Tumačenje romana*, "Artresor", Zagreb, 1999.)
- ¹⁸ Šemsudin Sarajlić: *Vražije prokletstvo*, "Behar", IV/1903.-04., 19, str. 293.
- ¹⁹ Šemsudin [Šemsudin Sarajlić]: *U ponoći*, "Behar", VII/1906.-07., 19, str. 295.
- ²⁰ Šemsudin [Šemsudin Sarajlić]: U tišini ramazanske noći, "Behar", VI/1905.-06., 14, str. 210.; - VII/1906-07, 13, str. 153.-154.
- ²¹ Muhsin Rizvić: *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887.-1918.*, navedeno izdanje, str. 335.
- ²² "Muslimanska sloga" je bilo glasilo Muslimanske samostalne stranke, i, kao i slični organi tadašnjih stranaka, objavljivala je literarne priloge u posebnim dodacima povodom raznih praznika.
- ²³ Ljubica Tomić-Kovač: *Poezija austrougarskog perioda*, navedeno izdanje, str. 363-364.
- ²⁴ Šemsudin Sarajlić: *Mevlud*, "Zemzem", XIX/1986., 10-12., str. 23-30.
- ²⁵ U zbirci mevluda *Sve stvoreno učini se veselo* ("Predsjedništvo Udruženja islamskih vjerskih službenika u SR BiH", Sarajevo, 1990.; treće izdanje) nema Sarajlićevog *Mevluda*; kao i u najnovijem izboru mevluda u zborniku *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka* ("Preporod", Sarajevo, 2000.). U prvom slučaju, priređivači ne daju nikakvo objašnjenje za neuvršavanje Sarajlićevog *Mevluda* u zbirku, a u drugom autor uvodne riječi Džafer Obradović (ne spominjući Sarajlića) obrazlaže da su "u knjigu (smo), dakle, uvrstili najznačajnije mevlude na bosanskom jeziku, držeći se pri izboru osnovnih zahtjeva koje mevludski tekst mora ispunjavati, kako u tematskom i koncepcijskom smislu, tako naravno i u pogledu njegove umjetničke vrijednosti" (str. 9.). Po tim kriterijima, Sarajlićev *Mevlud* bi, svakako, pripadao izboru bošnjačkih mevluda, pa i dalje ostaje nejasno zašto nije uvršten u kazane izbore (!!).
- ²⁶ Alija Nametak: *Merhum Šemsudin Sarajlić*, "Glasnik VIS-a", XI/1960., 10.-12., str. 543.; Ovdje treba napomenuti da Nametkov sud, naravno, ne obuhvaća Kadićev i Kovačevićev, niti Hodžićev i Ruždijev, *Mevlud*, koji su se pojavili kasnije.
- ²⁷ Aziz Kadribegović: *Lira vječnog aška*, "Bemust", Zenica, 1998., str. 83.
- ²⁸ *Isto*, str. 83.
- ²⁹ Alija Nametak: *Isto*, str. 543.
- ³⁰ Vidi, Alija Pirić: *Mevlud Šemsudina Sarajlića*, u: Alija Pirić, *Stil i tekst*, navedeno izdanje; A. N. (Alija Nametak): *Rukopisni mevlud Šemsudina Sarajlića*, "Islamska misao", I/1978., 3, str. 28-29.; Uvidom u rukopisnu ostavštinu Šemsudina Sarajlića može se primijetiti da je njegov *Mevlud* objavljen u *Zemzemu* u sedam poglavlja, ostala su izostavljena, kao i kasida na arapskom i dova na turskom jeziku.
- ³¹ Alija Pirić: *Isto*, str. 87. i 91.
- ³² Alija Pirić u knjizi *Stil i tekst* (navedeno izdanje) kaže: "Prilikom moga istraživanja, našao sam u piščevoj ostavštini veliki broj neobjavljenih Sarajlićevih pjesama. Najveći broj tih stihova je religioznog karaktera gdje, osim što veliča Allaha, dž.š., i Njegovog poslanika Muhammeda, a.s., afirmira panislamističku ideju i integrizam među muslimanima" (str. 94.)

Summary

The "Pan-Islamism" of Šemsudin Sarajlić

Zilhad Ključanin, Ph.D.

Semsudin Sarajlic does not represent a major development in the Bosniac literature. However, not even a diachrony of the religious Bosniac poetry of the 20th century should be without his religious songs. This is true mainly of his *Mawlud*, which has still not acquired its rightful place in the Bosniac *Mawlud* tradition.

موجز

"الجامعة الإسلامية" عند شمس الدين سرايلىتش

د. زيلهاد كليوتشانين

إن شمس الدين سرايلىتش لا ينتمي إلى الظواهر الرئيسية في أدب البوشناق. ولكن لا ينبغي لأي دراسة تعالج تطور الشعر الديني البوشناقي في القرن العشرين أن تغفل شعر شمس الدين سرايلىتش الديني، ولا سيما قصيدته عن المولد النبوي التي لم تأخذ بعد المكانة التي تستحقها بين قصائد المولد النبوي التراثية عند البوشناق.